

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کوچه بچه ها...!

(مہارت ارتباط با کودک)

حسن فلاح

اصول برقراری ارتباط با کودک

فصل دوم | در این فصل می‌خواهیم بدانیم که:

- اصول برقراری ارتباط با کودکان چیست؟
- مبلغ چگونه باید از این اصول در تبلیغ برای کودکان بهره بگیرد؟

برقراری ارتباط مؤثر با کودکان تابع اصول و مبانی خاصی است که اگر مبلغ این اصول را بشناسد و به‌درستی به‌کار ببندد، قطعاً نتیجه مطلوب را خواهد گرفت. در اینجا به‌صورت خلاصه به برخی از این اصول اشاره می‌کنیم.

الف) اصل مخاطب‌شناسی

در تبلیغ، مبلغ باید بداند کودکانی که مخاطب و مستمع هستند با یکدیگر تفاوت دارند؛ بنابراین نحوه ارتباط با آن‌ها نیز متفاوت است. آگاهی از موارد زیر برای مخاطب‌شناسی لازم است:

۱. مبلغ باید بداند مخاطبانش دختر هستند یا پسر یا مشترک.
۲. چند سال دارند و در چه مقطعی درس می‌خوانند. ۳. تعداد آن‌ها چند نفر است؟ کم، زیاد یا متوسط؟
۴. دین و مذهب آن‌ها چیست؟ مسیحی، مسلمان، شیعه، سنی و...؟
۵. از نظر پای‌بندی به مذهب چگونه هستند؟ مذهبی، نیمه‌مذهبی، غیرمذهبی؟
۶. وضعیت اقتصادی آن‌ها چگونه است؟ ثروتمند، فقیر یا متوسط؟

۷. او باید بداند مخاطبانش با اختیار خودشان در برنامه شرکت کرده‌اند یا به‌اجبار حضور یافته‌اند. ۸. گاهی فضای کلاس و مخاطبان شلوغ و پرتلاطم است و همیشه آرام نیست؛ بنابراین مبلغ باید با بهره‌گیری از علم روان‌شناسی و هنر ارتباط‌گیری خود فضا را آماده کند.

۹. آگاهی از موقعیت زمانی و مکانی کودکانی که مبلغ می‌خواهد به آن‌ها مفاهیم دینی را ارائه دهد نیز حائز اهمیت است؛ از جمله زمان برنامه (صبح، ظهر، شب و ...)، خستگی مخاطب به علت اجرای برنامه‌های مختلف و مسائلی از قبیل نور، سیستم گرمایشی و سرمایشی، نوع نشستن بچه‌ها (صندلی، بدون صندلی)، باز و بسته بودن فضا و ...

۱۰. آگاهی از شرایط محیطی و جغرافیایی محل تبلیغ نیز اهمیت دارد؛ برای مثال مبلغ، بازی‌ها را طبق شرایط محیطی برگزار می‌کند و در جاهایی که هوا بسیار گرم یا سرد است از بازی‌هایی که نیاز به فضای باز دارد استفاده نمی‌کند.

۱۱. شناخت فرهنگ و آداب و رسوم کودکان محل تبلیغ نیز خیلی مهم است؛ زیرا بعضی از اعمال در بعضی مناطق ناپسند و همان اعمال در مناطق دیگر بدون اشکال است.^۱

۱۲. ظرفیت بچه‌ها نیز متفاوت است. بعضی از کودکان مشتاقانه به مباحث گوش می‌دهند؛ برخی کم‌حوصله‌اند و برخی نیز اصلاً حوصله ندارند. مبلغ باید مباحث را برای هر سه گروه به شکلی متفاوت ارائه دهد.

۱۳. آگاهی از مدت زمانی که قرار است با مخاطب ارتباط داشته باشد هم مهم است. تعداد روزها، تعداد جلسات، مدت زمان هر جلسه و ...

۱. رک. به: همو؛ روش کلاس‌داری؛ ص ۷۵.

ب) اصل نیاز سنجی مخاطب

در ارتباط با کودکان باید به نیازهای آن‌ها توجه کرد و به موضوعاتی پرداخت که برای آن‌ها کاربرد دارد. موضوعات کاربردی کودکان به چند دسته تقسیم می‌شوند: اعتقادی، احکامی، اخلاقی، اجتماعی، مناسبتی و فوق برنامه.

باید قرآن کریم را که کلام خدا و کتاب هدایت است، به عنوان محور موضوعات قرار داد. تبلیغ و تدریس بدون قرآن راه به جایی نمی‌برد. از مسائل و موضوعات پیشنهادی برای کودکان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. اعتقادی: مسئله ایمان کودک مهم‌ترین مسئله است؛ همان‌طور که مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «سعی کنید بچه‌ها را با ایمان کنید؛ ایمان به خدا، ایمان به حقیقت مطلق و ایمان به اسلام. اگر این بچه‌ها با ایمان پرورش پیدا کردند و شما توانستید بذریعۀ ایمان را در دل‌شان بکارید، در آینده می‌شود از آن‌ها هر شخصیت عظیمی ساخت و برای هر کاری مناسب‌اند».^۲

«اگر کودکان ایمان نداشته باشند، برای هیچ کاری مناسب نیستند. هرچه بشوند، نامطمئن‌اند. سیاست مدار شوند، نامطمئن‌اند؛ تاجر شوند، کارگر شوند، نویسنده یا هنرمند شوند، نامطمئن‌اند. سعی کنید ایمان را در بچه‌ها تقویت کنید. این اولین نقطه است. البته آن

۱. برگرفته از: جمعی از نویسندگان اداره کل مطالعات و پژوهش‌های تبلیغی، معاونت تبلیغ؛ کتاب اصول و روش‌های ارائه مفاهیم دینی؛ ص ۳۶۵-۳۷۸.

۲. مسعود پارسا؛ فصل بذریعۀ شی؛ رهنمودهایی در تربیت کودک از بیانات رهبر معظم انقلاب؛ ص ۷۶.

وقت می‌توان بر محور ایمان، تعصب و جمود و امثال آن را پروراند و تنید؛ می‌توان صفات عالی، آزاداندیشی، شجاعت، بزرگواری و سماحت را پروراند و تنید. آنچه را که فکر می‌کنید برای این بچه و برای شخصیت او لازم است، بر محور ایمان بتنید»^۱.

اصول دین (توحید، نبوت، امامت، معاد)، نعمت‌ها و مهربانی‌های خداوند، برهان نظم، یگانگی خدا، سوره توحید، پیامبران اولوالعزم، اسلام دین کامل، پیامبر گرامی اسلام...، قرآن کتاب هدایت، علم و عصمت امام و تعیین از سوی خدا، آشنایی با زندگی معصومین علیهم‌السلام، امام زمان عجل‌الله‌تعالیه و غیبت آن حضرت، ولی فقیه، عدل و عدالت خدا، زندگی بعد از مرگ، زنده‌شدن دوباره چرا و چگونه، رسیدگی به اعمال در روز قیامت، توصیف بهشت و جهنم.

۲. اخلاقی- اجتماعی: احترام به والدین، احترام به معلم و بزرگ‌ترها، زبان و گفتار، دعا، سلام و ادب و احترام، نظافت و پاکیزگی، درس خواندن، کمک‌کردن و نیکوکاری، امانت‌داری، رازداری، آداب مهمانی، نظم و انضباط، اسراف، تهمت، رعایت قوانین، راست‌گویی، ورزش، تفریح و بازی، خوش اخلاقی، وفای به عهد، قناعت، تمسخر، دوستی، مشورت، خشم، دعوا و دشمنی، تنبلی، امانت‌داری، عجله‌کردن، مسواک‌کردن، تشکرکردن، نقد فیلم‌های کودک، آسیب‌های اجتماعی، موبایل، اینترنت، بازی‌های موبایل و رایانه و...؛

۳. احکامی: احکام پنج‌گانه، انجام واجبات و ترک محرمات، فروع دین، نجاسات، مطهرات، مقدمات نماز (وضو، قبله، مکان، لباس)،

کیفیت و شرایط وضو، اذان و اقامه، واجبات نماز، مبطلات نماز، آداب مسجد، نماز جماعت، تقلید (برای دختران)، حجاب و احکام محرم و نامحرم (برای دختران)، روزه و احکام آن؛

۴. مناسبتی: مناسبت‌های ملی. مذهبی از قبیل عید غدیر، ایام نوروز، هفته دفاع مقدس، اعیاد و شهادت معصومین و ...؛ ۵. فوق برنامه: جشن الفبا، جشن تکلیف، جشن شکوفه‌ها و ...

ناگفته نماند مبلغان عزیز باید موضوعات را طوری مطرح کنند که کودک متفکرانه آن‌ها را دنبال کند و هر مسئله‌ای را که می‌شنود و می‌خواند در مورد آن فکر کند و به نوعی یک کودک فیلسوف تربیت شود. البته منظور از فیلسوف همان کودک متفکر است. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرمایند: امروز در کشورهای پیشرفته مادی دنیا، یکی از کارهای اساسی و یک رشته مهم، تدریس فلسفه برای کودکان است. خیلی‌ها در جامعه ما اصلاً تصور نمی‌کنند که برای کودک هم فلسفه لازم است. برخی تصور می‌کنند فلسفه به معنای یک چیز قلمبه سلمبه‌ای است که یک عده‌ای در سنین بالا به آن توجه می‌کنند؛ این نیست. فلسفه شکل دادن فکر است؛ یاد دادن فهم کردن است؛ ذهن را به فهمیدن و تفکر کردن، عادت دادن است؛ این از اول باید به وجود بیاید. قالب، مهم است. اگرچه محتوا هم در همین فلسفه کودکان حائز اهمیت است، اما عمده شیوه است؛ یعنی کودک از اول کودکی عادت کند به فکر کردن، عادت کند به خردورزی؛ این خیلی مهم است.^۱

۱. همان، ص ۱۳۶ / بیانات مقام معظم رهبری در دیدار معلمان و استادان دانشگاه‌های خراسان شمالی، ۲۰/۷/۹۱.

البته موضوعاتی که در اینجا آمده به صورت پیشنهادی است و مبلغان عزیز می‌توانند موضوعات دیگری را نیز با توجه به شرایط مکان و زمان مطرح کنند. همچنین برخی از موضوعات برای دختران و پسران می‌تواند مشترک باشد مانند احترام به والدین و خداشناسی و... و فقط نوع بیان و شرایط موقعیتی متفاوت است.

ج) اصل استفاده از روش‌های مناسب در القای پیام

القا و قالب‌های بیانی یا مستقیم است (مانند امر، نهی، هشدار، اخطار، نصیحت، موعظه، مؤاخذه) یا غیرمستقیم (که در قالب شعر، داستان، مسابقه، کاردستی، معما و... ارائه می‌شود).

از آنجا که مخاطب ما کودکان هستند، شیوه دوم یعنی القا و بیان غیرمستقیم تأثیر بیشتری دارد و مبلغ باید این اصل را رعایت کند. برای مثال اگر می‌خواهیم مفهوم انفاق یا ایثار را آموزش دهیم، نباید مستقیم به بچه‌ها بگوییم ایثار کنید یا انفاق کنید، بلکه به طور غیرمستقیم باید بیان شود. مثلاً با بیان داستان سوره انسان که در آن خانواده امام علی علیه السلام غذای خود را به نیازمند می‌دهند، می‌توانیم این مفاهیم را آموزش دهیم یا موضوع حجاب که می‌توان با تشبیه و تمثیلات مناسب آموزش داد و مبلغ غیرمستقیم کاری کند که دخترها خودشان حجاب‌شان را رعایت کنند. مباحثی که در فصل سوم خواهد آمد همه از همین اصل القای غیرمستقیم پیروی می‌کند.

در تأیید این اصل به داستان امام حسن و امام حسین علیهما السلام اشاره می‌کنیم:

نقل شده پیرمردی مشغول وضو بود، اما روش صحیح وضوگرفتن را نمی‌دانست. امام حسن و امام حسین علیهم‌السلام که در آن هنگام کودک بودند، وضوگرفتن پیرمرد را دیدند، اما فکر کردند اگر به صراحت به او بگویند وضوی تو صحیح نیست، موجب رنجش خاطرش شود. به همین علت هر دو درصدد برآمدند به طور غیرمستقیم به او تذکر دهند. در ابتدا با یکدیگر درباره صحت وضوی خود به گفت‌وگو پرداختند و پیرمرد می‌شنید. هر یک می‌گفت وضوی من کامل‌تر است. بعد توافق کردند که در حضور پیرمرد هر دو وضو بگیرند و او قضاوت کند. وقتی وضوی هر دو تمام شد پیرمرد تازه متوجه شد که وضوی خودش صحیح نبوده است و از آن‌ها تشکر کرد.^۱

می‌بینیم که امام حسن و امام حسین علیهم‌السلام به صورت غیرمستقیم وضوی پیرمرد را اصلاح کردند و چه بسا اگر مستقیم به او تذکر می‌دادند، پیرمرد ناراحت می‌شد و نتیجه نمی‌گرفتند.

د) اصل ایجاد انگیزه در مخاطب

مبلغ باید ابتدا در مخاطب ایجاد انگیزه کند تا بتواند ارتباط مؤثری بگیرد و مفاهیم را القا کند. ایجاد انگیزه را می‌توان به روش‌های زیر انجام داد:

۱. شروع جذاب با استفاده از اشعار شروع که در قسمت اشعار بیان خواهد شد.

۲. استفاده از عنوان جذاب و زیبا برای موضوعی که می‌خواهیم ارائه دهیم؛ برای مثال به جای عنوان «راست‌گویی» از عنوان «کلید

۱. مرتضی مطهری؛ داستان راستان؛ ج ۲، ص ۱۰۳.

نجات» استفاده کنیم یا به جای عنوان «نماز» از «پله پله تا خدا» استفاده کنیم. عنوان «ترمز» هم به جای «ترک گناه» مناسب است و...
۳. استفاده از جدول و راز دایره و راز گل و ... برای ارائه موضوع بحث که در قسمت روش‌ها به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۴. طرح چند سؤال جذاب در ابتدای برنامه که باعث توجه مخاطب می‌شود. وقتی دغدغه کودکان به صورت سؤال مطرح شود قطعاً انگیزه ایجاد می‌کند.

ه) اصل تداوم و استمرار

ارسال صد و بیست و چهار هزار پیام‌آور آسمانی و اوصیای آنان و امامان معصوم علیهم‌السلام و تلاش خستگی‌ناپذیر عالمان و مجتهدان در طول زمان حکایت‌گر این نکته است که تبلیغ چه در نوع فردی و چه اجتماعی آن فرایندی پیوسته و دنباله‌دار است. مبلغ همچون پزشکی نیست که دارویی را برای بیمار تجویز کند و از پی کار خویش رود. او همچون پدر، مادر یا پرستاری مهربان است که در طول مدت درمان از بیمار خویش تیمار و مراقبت می‌کند.

اگر تبلیغ را نوعی بذرافشانی یا نهالکاری در زمینی مساعد بدانیم، بدون شک اولین برخورد و دیدار مبلغ با کودکان به منزله افشاندن بذر و کاشتن نهال است که اگر بخواهد با کامیابی همراه شود و به بار و بر نشیند، دو مرحله داشت و برداشت را در پی خواهد داشت و گرنه جز سپردن بذر به دست طوفان و باد حاصلی نخواهد داشت. مبلغ می‌تواند در مناسبت‌های تبلیغی مختلف با کودکان ارتباط برقرار کند و این تداوم و تکرار و استمرار قطعاً نتیجه مطلوبی خواهد

گذاشت. موالید و شهادت پیشوایان معصوم (علیهم‌السلام)، جشن تکلیف، اردوها، جشن‌های خانوادگی، پارک‌ها و مناطق تفریحی و زیارتی، جمع‌های فAMILI، برنامه‌های تابستانی و... فرصت‌های بسیار مناسبی هستند تا مبلغ اثر تربیتی مناسب خود را بگذارد.

و) اصل عدم دخالت و رعایت حریم‌ها

مبلغ باید حریم‌ها را رعایت کند و نباید در مسائل شخصی یا خانوادگی کودکان تجسس کند یا دخالت نابه‌جا داشته باشد. متأسفانه گاهی مشاهده شده است که افراد با دخالت‌های بی‌مورد در زندگی شخصی کودکان باعث ناراحتی والدین آن‌ها شده‌اند. هیچ‌کس از دخالت‌کردن دیگران در امور زندگی خود احساس رضایت و خشنودی نمی‌کند. مبلغ از همان شروع تربیت باید حرکت صعودی خود را بر پایه راهنمایی قرار دهد تا کودک بتواند کم‌کم راه صحیح‌زیستن را تشخیص دهد. دیگر پذیرفتنی نیست که بگوییم این‌طور باش، اینجا برو و...، بلکه ارشاد و راهنمایی‌های خردمندانه و کمک‌گرفتن از خود کودک در مشکلات می‌تواند کمک بزرگی باشد.

ز) اصل عدم تبعیض

مبلغ در سخن‌گفتن، رفتارکردن، موضع‌گیری‌ها و برخوردهایش با بچه‌ها باید عدالت را رعایت کند و هیچ‌گونه امتیازی برای غیرمستحق گرچه از خویشان و نزدیکان باشد قائل نشود؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید: «وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا»: «هرگاه سخن گفتید، عدالت را رعایت کنید»^۱. همه بچه‌ها باید در نظر مبلغ یکسان باشند. توجه بیش از حد

به شخص خاص یا گروه خاص، آسیب جدی به رابطه مبلّغ با سایر بچه‌ها می‌زند. برای مثال استفاده از کلمات محبت‌آمیز، کلمات تشویقی، سلام و احوال‌پرسی، انتخاب برای مسابقه، نشستن کنار بچه‌ها و توزیع جوایز و ... همه باید حساب‌شده باشد و طوری نباشد که بچه‌ها فکر کنند مربی بین آنها فرق می‌گذارد.

بچه‌ها با یکدیگر تفاوت دارند، اما این تفاوت نباید باعث شود که مبلّغ بین آنها تبعیض قائل شود. علت این امر در کلام مقام معظم رهبری به زیبایی بیان شده است. ایشان می‌فرمایند: «یکی از مسائل تعلیم و تربیت، توجه به تفاوت‌های فردی بین بچه‌هاست. بچه‌ها از لحاظ زمینه ارثی و وضع خانوادگی، موقعیت شغلی والدین، وضع اجتماعی، امکانات، هوش، استعداد و سایر جنبه‌های مختلف رشد با هم فرق می‌کنند»^۱.

ح) اصل تدریج و تسهیل

شکر، شیرین است، ولی اگر این شکر را به همین صورت در دهان کودکی بریزیم، خفه می‌شود. نباید بگوییم این شکر است و شیرین و بدن هم به مواد قندی نیاز دارد، بلکه باید ابتدا این شکر را در آب حل کنیم و به تدریج به کودک بدهیم.

بی‌توجهی به اصل تدریج، مبلّغ را با مشکلات زیادی رو به‌رو می‌کند و مطمئناً مرتب‌تری را از انجام تکالیف دینی باز خواهد داشت.

طبیعتاً اگر کودک یکباره و بدون آمادگی تدریجی، همان روزی که مکلف می‌شود، با انبوهی از تکالیف رو به‌رو شود و خود را ملزم به

۱. مسعود پارسافر؛ فصل بذریاشی؛ رهنمودهایی در تربیت کودک از بیانات رهبر معظم

رعایت همه آن‌ها بدانند، قطعاً شانه خالی می‌کند و از عهده این همه وظایف بر نمی‌آید.

قرآن کریم در طول ۲۳ سال، به تدریج بر پیامبر... نازل شد، که خداوند در قرآن کریم به آن اشاره کرده است:

«وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا»؛ «و قرآنی که آیاتش را از هم جدا کردیم، تا آن را با درنگ بر مردم بخوانی، و آن را به تدریج نازل کردیم»^۱.

قرآن با در نظر داشتن سطح درک و فهم مردم، به مرور احکام اسلام را بیان فرمود تا فهم و پذیرش آن برای مردم ممکن باشد. همین نکته درباره تبلیغ و ارتباط با کودکان نیز صادق است. آموزش مفاهیم دینی به کودکان باید تدریجی باشد و آنان را باید به تدریج و آرام آرام با مفاهیم دینی آشنا کرد. در تعالیم اسلامی توصیه‌هایی در این زمینه وجود دارد که تنها به یک روایت اکتفا می‌کنم. امام صادق علیه السلام در حدیثی مفصل، آموزش مسائل دینی به کودکان در سنین مختلف را بیان فرموده است:

«در سه سالگی کلمه توحید (لا اله الا الله) را به کودک بیاموزید. او را رها کنید تا به سن سه سال و هفت ماه و بیست روز برسد؛ آنگاه محمد رسول الله را به او یاد بدهید. پس او را رها کنید تا سن چهار سالگی و در این سن صلوات بر محمد و سلم را به او بیاموزید»^۲.

۱. اسراء: ۱۰۶.

۲. در برخی روایات تعداد آن را ۷ مرتبه ذکر کرده‌اند؛ مثل شیخ صدوق در امالی، مجلس

۶۱، ص ۴۷۵، حدیث ۱۹.

۳. شیخ حر عاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۱۵، ص ۱۹۳-۱۹۴.

بعضی از مبلغان متأسفانه می‌خواهند در فرصتی کوتاه و سریع فراگیران خود را به سرمنزله مقصودی که در ذهن خود دارند، برسانند بدون اینکه برای آنان فرصت‌سازی کنند.

ط) اصل تنوع

رانندگی در جاده هموار و اتوبان برای هر راننده ماهر خستگی‌آور است، ولی در جاده کوهستانی که سربلندی و سراشیبی، پیچ و خم، جنگل و رودخانه و... دارد، خسته‌کننده نیست. مبلغ هم باید با هنرمندی در برنامه و درس خود تنوع ایجاد کند.

مبلغ باید از برنامه‌های تکراری و غیرضروری پرهیز کند و خلاق باشد. تنوع امری ذاتی در وجود هر انسان است؛ حتی در عالم خلقت نیز این مسئله به چشم می‌خورد. اگر خداوند این جهان را این‌طور متنوع نمی‌آفرید، اگر سراسر کره زمین خشکی بود، اگر کره زمین سراسر دریا بود، اگر همه درخت‌ها یک‌شکل بودند، اگر همه برگ‌های درختان یک‌شکل بود، اگر همه افراد زیبا بودند، اگر همه انسان‌ها زشت بودند، اگر همه انسان‌ها مثل هم بودند، حقیقتاً چه می‌شد؟

در اینجا به چند نمونه تنوع که مبلغ می‌تواند اجرا کند اشاره می‌کنیم: تنوع در قالب‌های ارائه مفاهیم از قبیل شعر، داستان، مسابقه، جدول، لطیفه: مبلغ می‌تواند هر جلسه را در یک قالب جدید ارائه دهد. تنوع در مکان: عوض کردن محیط جلسه مانند بردن کلاس به فضای باز و سرسبز و... می‌تواند زمینه تنوع را فراهم کند. اگر همیشه به صورت مسجدمی نشستند، این بار می‌توانند گرد بنشینند. اگر مبلغ همیشه یکجا می‌نشست، گاهی بنشیند و گاهی حرکت کند و... .

تنوع در تن صدا: لازم است مربی گاهی صدا را بلند کند و گاهی کوتاه. اگر یکسان و یکنواخت صحبت کند، ممکن است موجب چرت شاگردان شود؛ اما اگر تدریس زیر و بم داشته باشد، مخاطب سرزنده می‌شود.

تنوع در پوشش: لباس مناسب و متنوع می‌تواند تنوع ایجاد کند. اگر مربی با یک لباس سه روز پشت سر هم در کلاس حاضر شود، خستگی آور است.

ی) اصل اعتدال و میانه‌روی

رفتارها و عملکردهای تبلیغی در صورتی به مبلغ کمک می‌کند که تابع اعتدال باشد. تبلیغ خردمندانه تبلیغی است که مبتنی بر حفظ اعتدال و پرهیز از افراط و تفریط در همه امور باشد؛ چنان‌که حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند:

«لأتری الجاهل الا مفرطا او مفرطا»: «نادان را نبینی جز اینکه کاری را از اندازه فراتر کشاند یا بدان جا که باید، نرساند»^۱.

بهترین نظام تربیتی، نظامی است که بر پایه اعتدال در محبت، تنبیه و تشویق، ارائه محتوا و ... باشد.

ک) اصل تنبیه و تشویق

امام علی علیه السلام در نامه‌اش به مالک اشتر فرمود:

«لَا يَكُونَنَّ الْمُحْسِنُ وَالْمُسِيءُ عِنْدَكَ بِمَنْزِلَةِ سَوَاءٍ فَإِنَّ فِي ذَلِكَ تَرْهِيْدًا لِأَهْلِ الْإِحْسَانِ فِي الْإِحْسَانِ»: «نیکوکار و بدکار در نظرت یکسان

۱. نهج البلاغه، حکمت ۷۰.

۲. همان، نامه ۵۳.

نباشند، زیرا موجب بی‌رغبتی نیکوکار در نیکی‌اش می‌شود».^۲

تشویق و تنبیه یکی از اصولی است که مبلغ کودک در ارتباط خود با بچه‌ها بدان متوسل می‌شود. با به‌کارگیری صحیح این دو روش می‌توان مسیر تربیت فرد را هموار کرد. در سایه تشویق می‌توان فرد را به کارهای مطلوب واداشت و اراده و عزم او را تقویت کرد. با تنبیه مناسب نیز می‌توان او را از لغزش‌ها، انحرافات و گناهان بازداشت. بحث درباره تنبیه و تشویق بسیار مفصل است و البته چالش‌برانگیز و حساس؛ زیرا اگر در تنبیه و تشویق افراط و تفریط شود یا به‌طور صحیح انجام نگیرد، آسیب‌های زیادی به ارتباط خواهد زد. در اینجا به اختصار به چند نکته درباره این اصل می‌پردازیم.

۱. نکاتی درباره تشویق

تشویق فرآیند پاداش دهی به رفتار فرد، یعنی برانگیختن شوق و علاقه مجدد او به انجام دادن همان رفتار است. تشویق و پاداش در اصلاح یا تثبیت رفتار بسیار مؤثرند.

- رقابت‌ها و تلاش‌ها از طریق تشویق شکل می‌گیرد.

- مبلغ کودک باید با تشویق‌های زبانی و بیان جملات محبت‌آمیز مثل آفرین، خیلی عالی بود، احسنت، ماشاءالله و... رفتار و گفتار کودک را تشویق کند و همچنین تشویق‌های مالی مثل اعطای جایزه نقدی، اردوی رایگان و... و تشویق‌های معنوی همچون اعطای رتبه یا لوح تقدیر، معرفی شخص در مراسم و... می‌تواند مرتب‌تری را دلگرم و بانگیزه کند.

- در نوع و شیوه تشویق باید به سن و درک کودک توجه کرد و تشویق را به موازات نوع عمل و درک او تغییر داد.

- تشویق باید گاه‌به‌گاه باشد نه مداوم و مستمر، زیرا تشویق مداوم موجب ازبین رفتن نقش تشویق می‌شود و کودکان را ریشه‌ای باری می‌آورد.

- تشویق نباید باعث ازبین رفتن خلاقیت و استقلال مخاطب شود.

- تشویق باید به اندازه باشد. نباید مخاطب را طوری تشویق کنیم که فکر کند به آخرین درجه تکامل رسیده است. قرآن کریم گاهی می‌گوید: «اگر این کار را کنید، شاید رستگار شوید» (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ).^۱ «لعل» به معنی امید است.

- تشویق شونده لازم نیست از هر جهت بی‌عیب باشد؛ ممکن است به علت کار خوبی تشویق شود گرچه از جهات دیگری نقص داشته باشد.

- تشویق باید با حالت قدردانی باشد نه رشوه.

- جهت و علت تشویق باید برای دیگران روشن باشد تا فکر نشود که در تشویق، یک تبعیض است؛ والا ممکن است تشویق بعضی، افکار و اخلاق و عقاید دیگران را تخریب کند.

- توجه به استعداد و وسع افراد در تشویق، امری مهم است؛ یعنی باید کار را با توان بدنی، جسمی و روحی افراد بسنجیم. خداوند در قرآن می‌فرماید: «لَا يَكْفِيكَ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا»: «خداوند هیچ‌کس را جز به قدر توانایی‌اش تکلیف نمی‌کند».^۲

۲. نکاتی درباره تنبیه و توبیخ

تنبیه می‌تواند به عنوان آخرین روش در تغییر رفتار، آن‌هم به شکل ساده به کار رود. بنابراین فقط در مواردی خاص، تنبیه

۱. بقره: ۱۸۹.

۲. بقره: ۲۸۶.

وسیله‌ای مناسب برای تغییر رفتار نامطلوب یا ترک عادت است. این روش به نظر اسلام نیز نزدیک است؛ زیرا در روایات اسلامی روش اولیه برای برخورد با رفتار نامناسب، مدارا و نرمی است^۱ و در صورتی که نرمی سودمند نباشد، تندی و برخورد مناسب به عنوان داروی تلخ و آخرین راه حل تجویز شده است.

- تنبیه باید غیرمستقیم باشد؛ مثلاً گاهی یک اخم مبلّغ برای کودک تنبیه بزرگی است. همچنین لازم است تنبیه به شکل‌های مختلف و متناسب با روحیات شاگرد باشد که از جمله آن‌ها رفتار سرد، دادن نمره منفی، اعلام مراتب به اولیا و.. است.

- تنبیه باید به‌گونه‌ای باشد که به یأس و ناامیدی تبدیل نشود.
- توبیخ باید با نشان دادن راه جبران همراه باشد. برای مثال اگر یکی از بچه‌ها به دیگری حرفی بد زد و مربی اخم کرد، به او بگوید سریع عذرخواهی کن.

- تنبیه نباید حین عصبانیت باشد.

- تنبیه نباید پس از پشیمانی فرد صورت بگیرد؛ همچون یوسف علیه السلام که برادران خطاکار خود را پس از پشیمانی توبیخ نکرد و فرمود: «لَا تَتْرِبْ عَلَیْكُمْ الْیَوْمَ»: «امروز بر شما توبیخ و ملامتی نیست»^۲.
- دلیل تنبیه و توبیخ اعلام شود.

- توبیخ و تنبیه متناسب با میزان نقش افراد در تخلف و مناسب با عمل باشد: «وَالذی تَوَلّٰی کِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِیْمٌ»: «کسی که در

۱. ارنست هیلگارد؛ زمینه روان‌شناسی؛ ج ۱، ص ۳۸۴.

۲. یوسف: ۹۲.

انجام گناه نقش اصلی را ایفا کرده، عذابی بزرگ و مجازاتی سنگین در انتظارش است.»^۱ تنبیه باید با ارشاد و رهنمود همراه باشد.

بهتر است تنبیه از حداقل شروع شود و مرحله‌ای باشد. اگر از روش‌های جایگزین تنبیه استفاده شود، بهتر است که نمونه آن یک روز مسئول تمیزکردن کلاس بودن است.

ل) اصل شناخت موانع در برقراری ارتباط

در راه برقراری ارتباط آسیب‌هایی وجود دارد که هرکدام ممکن است عامل از بین رفتن ارتباط شود. برخی از این آسیب‌ها عبارت‌اند از: ظاهرسازی و خودنمایی، تعریف بیش از حد از خود، دست‌انداختن و تحقیر دیگران، تندى و درشتى کردن، سرزنش کردن، انتقاد بی‌جا، زود قضاوت کردن، گفت‌وگوی آمرانه، نصیحت بیش از حد، بی‌اعتنایی، بی‌عدالتی و تبعیض، جر و بحث و ...

یکی از موانع مهم در امر تبلیغ و تربیت کودکان، غرب و بیگانگان هستند که اگر از آن‌ها غافل شویم، روی کودکان تأثیر می‌گذارند. رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید:

بچه شما در آغوش شما، در مدرسه شما، در کتابخانه کانون و جلوی روی شماست و شما برای او فکریابی، آینده‌ای و امیدواری‌ای دارید. ناگهان مشاهده می‌کنید دسترسی یک نفر که حداقل بیگانه است. شما با این بچه خویشاوندید، شما معلمش، پدرش، یا مربی‌اش هستید، لیکن او بیگانه و بی‌علاقه به سرنوشت این بچه است. به این بچه، از راه همین کانال‌های فرهنگی متداول و رسانه‌های گوناگون

منابع و مأخذ

● قرآن کریم.

** نهج البلاغه.

احمدی، سعید؛ شیوه‌های معاشرت مبلغ با کودکان و نوجوانان؛ قم: ذوی القربی، ۱۳۹۰.

اسلامی، مریم؛ ما کودکان مسلمان (۱۲ جلد)؛ تهران: قدیانی، ۱۳۹۳.

اسماعیلی مبارکه، محمد و همکاران؛ روش تبلیغ و کلاس داری دینی؛ قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی، ۱۳۹۱.

اسماعیلی مبارکه، محمد؛ جذاب‌سازی کلاس‌های دینی کودکان و نوجوانان؛ قم: ذکری، ۱۳۹۵.

اکبری، محمد حسین؛ احکام شعری کودکان؛ قم: فتیان، ۱۳۹۲.

—؛ احکام شعری کودکان؛ قم: فتیان، ۱۳۹۲.

اکبری، محمود؛ شیوه اردو داری؛ قم: پاد اندیشه، ۱۳۹۰.

بی‌ریا، ناصر و همکاران؛ روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی؛ ج ۱، ج ۲، تهران: سمت، ۱۳۷۵.

پارسافر، مسعود؛ فصل بدریاشی: رهنمودهایی در تربیت کودک از بیانات رهبر معظم انقلاب؛ یزد: سیمای خورشید، ۱۳۹۵.

پلوسکی، آن؛ دنیای قصه‌گویی؛ ترجمه محمدابراهیم اقلیدی؛ تهران: انتشارات سروش، ۱۳۶۹.

پولادی، کمال؛ *مروری بر انواع ادبیات کودک و نوجوان*؛ تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۱.

جمعی از نویسندگان اداره کل مطالعات و پژوهش‌های تبلیغی؛ *اصول و روش‌های ارائه مفاهیم دینی*؛ قم: معاونت تبلیغ، انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۵.

چمبرز، دیویی؛ *قصه‌گویی و نمایش خلاق*؛ ترجمه ثریا قزل‌باش؛ چ ۸، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۵.

حکمی، مینا، سکینه ابراهیمی و زهره طوسی؛ *کاغذ و تا*؛ تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۶۳.

حیدری ابهری، غلامرضا؛ *خدا و قصه‌هایش*؛ قم: بهار دل‌ها، ۱۳۹۲.

حیدری ابهری، غلامرضا؛ *خداشناسی قرآنی کودکان*؛ پاسخ به ۴۰ پرسش کودکان و نوجوانان درباره خدا؛ قم: نشر جمال، ۱۳۹۰.

خیری، محمود؛ *شیوه‌ها و فنون تبیین احادیث برای کودکان و نوجوانان*؛ قم: ذوی‌القربی، ۱۳۹۰.

خیری، محمود و غلامرضا محسنی؛ *کاردستی‌های قرآنی*؛ قم: براق، [بی‌تا].

_____؛ *شیوه‌های ارائه قصه‌های قرآن برای کودکان و نوجوانان*؛ قم: آوای منجی، ۱۳۹۱.

_____؛ *۱۴ حدیث، ۱۴ معصوم، ۱۴ کاردستی و برنامه*؛ قم: انتشارات عمو علوی، ۱۳۹۴.

رحمانی، مه‌ری و حمیده رستمی؛ *بچه رو بذار توی گهواره خدا* (روان‌شناسی تربیت معنوی کودک)؛ تهران: نسل نواندیش، ۱۳۸۸.

رنجبر، محمدرضا؛ مثل شکوفه‌های گیلاس و مثل حبه قند؛ تهران: سازمان فرهنگی-هنری شهرداری، مؤسسه نشر شهر، ۱۳۹۱.

شعبانی، اکبر؛ مهارت‌های تربیت کودک ۱ و ۲ (در روان‌شناسی اسلامی)؛ قم: وفایی، ۱۳۹۱.

شیرانی، عبدالله؛ والدین و روان‌شناسی کودک و نوجوان؛ قم: مداد سفید، ۱۳۸۸.

صادقی، محمود؛ فقه و زندگی (۴۰) احکام بازی‌های رایانه‌ای؛ قم: نشر معروف، ۱۳۹۴.

طباطبایی، سیدرضا؛ شصت پرسش اعتقادی؛ چ ۱۳، قم: کتاب جمکران، ۱۳۹۶.

طباطبائی‌نیا، سیدمحمد مهدی؛ اسباب بازی؛ تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

طهماسبی، احمد؛ روش کلاس‌داری؛ قم: یاقوت، ۱۳۸۲.

علوی فرد، یحیی؛ معنی گنجشک؛ تهران: مؤسسه دارالحدیث، ۱۳۹۶.

عوفی بخاری، سدیدالدین محمد؛ جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات؛ چ ۱ اول، تهران: دانشگاه تهران (مؤسسه چاپ و انتشارات)، ۱۳۷۱.

غفرانی، محمدجعفر؛ از سیادت تا وزارت: آشنایی با مبانی رشد در هفت سال اول و دوم و سوم؛ گردآورنده یاسر رضازاده؛ تهران: قرآن و اهل بیت نبوت (علیه السلام)، ۱۳۹۶.

غلامی، مجید و زهرا حمیدیان ریا؛ آشنایی با مهارت‌های کودک قرآن‌مربی؛ مشهد: انتشارات جامعه قرآنی، ۱۳۸۷.